

TOPIC: FUNERAL.

INVESTIGATOR: JOEATAMA.B.

INFORMANT: _____.

SUBJECT: DEATH OF A PERSON.

Oqo na veika me baleta na kena qaravi na veibuli se na yagoni mate, na i tovo vakavanua. Ena noda vanua ni sa mate e dua na turaga dau kau mada e liu na kena i tukutuku vei ira na turaga ni vanua. Ni sa kau tiko na kenai tukutuku ena kau vataotiko na kena tabua, me laki tukuni rawa vua na i liuliu levu ni Yavusa ni vanua, oti ya sa na qai tukuni raraba. Na kena vei qaravi, ni sa caka tiko na veiqaravi, ke turaga bale e na sega ni dua vei keda me na tagi. Ena tagi ga na DAVUI. Ena tagi ga na davui ena tabu ni dua me rogo na domona me tagi. Ena tu vakayadudua ga o ira e rawa ni rogo na domodra me ra tagi ena nodra somate vakaturaga. Oqo o ira e tu sara i cake na i vakatagedegede ni nodra i tutu vakavanua, oqo sa na qai rawa ni rogo na domodra. Vakabibi o ira na marama. Kena vo ena sega ni rogo na nodra tagi, na ka walega ena tagi sa i koya na DAVUI.

Ia ni sa cake na kena veibulu, era dau bulu ga na turaga ena SAU TABU. Duidui mai na nodra i bulubulu na lewe ni vanua. O ira na lewenivanua e tiko ga na nodra i bulubulu dina ga vaka vanua, vaka koro. Io o ira na turaga e tiko ga na vanua era dau bulu kina ka vakatokai tiko na SAU TABU. Oqo e nodra ga na turaga Bale, o ira ga e nodra i bulubulu o ya. Ena siga sa bulu kina na turaga, na kena lali dau qiri. Ni sa lako yani

- na veibulu ena i bulubulu me laki vakotori. O ira na qarava e duidui na mataqali tamata era qarava. O ira na tara na yagoni mate, oira na laki buluta. Na nodra tabu, tabu na wai na vanua era laki sili kina. Tabu o ira na lewenivanua ke turaga levu. Ratou na sulu loaloa ga na wekana dina sara tou na qai tabu na masi ni vanua, me yacova na gauna sa caka kina na kena vakataraisulu. Ka oqo e ka lelevu kece ena vanua vakaitaukei. E sega ni ka rawarawa na qarava na veika e baleta na nona sa bale e dua na turaga. Na veika me baleti koya sa rui levu na kena cakacaka. Sega ni rawa me da kaya ni rawarawa sa rui bibi na veika me baleta na i tovo ni kena qaravi. Ni sa caka na vakatarai sulu gona e duidui sara na kena i cakacaka. Iau dua tani, na veimatanitu tale e Viti e duidui na kena i vakarau. Ia na ka e laurai kina na levu ni yau kei na magiti na ka e vakarautaki kina e ka vakai-tamera. Iako mai e dua na turaga lako vata mai na nona i yau kei na nona magiti, dua tale na turaga na nona i yau na nona magiti, na ka kece oqo e tuvani ena lomani rara. Sa na qai wasei na yau ya vei ira na lewe ni vanua baleta ga na kena vakamenemenei kei na kena vakacibicibi taki tu na turaga mevaka na nodra i tutu vakaturaga vaka na i valavala dina vakavanua vakaitaukei.

O koya mada ga ya na veika eso e tu au rawa ni kaya ni so na i valavala vakavanua vakaturaga na ka me baleta na mate. Me yala toka mada kina de qai rawa ni sere vakamalua tale e muri na veika tale eso.

- Io au kerea ga ke o rawa ni tomana ga vakalailai na kena i cakacaka ni mate ni veibulu?

- Nisa rogo edua na turaga se marama sa mate sa tabu sara na

Cont'd. Page 3.

- na qoqolou, na gauna era rogoca kina. Kevaka edua na ka e caka tiko mevaka era samusamu tiko na marama se ra matai tiko eso na turaga, na gauna ga era rogoca kina sa tabu sara ga. Ya kenai balebale ni tabu ya ni ra vakarokoroko taka na mate sa yaco. Mai tabu tu yani. Ena gauna talega era sa soqo kina na turaga ni vanua era sa soqo sara ena vanua e dodonu me ra soqo kina. Era bosa tiko, era bosa tiko na veika me na vakayacori. O taukei ni mate e wele tiko ga, na gauna era sa veivosaki kina na turaga ni vanua. Sa na vakayacori na veibulu ni mataka sa na caka talega kina edua na burua. Ni ra sa lewa mai na lewenivanua ya sa na vakayacori sara ga. Turaga ni Mataqali, turaga ni tokatoka, era sa kila sa kila sara tu ga na nodra dui tavi ni sa tukuni mai, Sa vinaka sa na vakayacori tiko na burua. Kenai balebale ya sara yadua nai tavi na dui Tokatoka a ya na siga e sa na caka kina na veibulu. Oti ga na na veibulu sa na kau mai na magiti ya e na veitokatoka. Era sa na yadua tiko mai na magiti na veitokatoka kece sara. Ni sa caka tiko ya o iratou na kena turaga o ratou na toka ga. Bosa, bosa toka, Ni ratou kila ni sa na vakayacori. Gauna ni sa soqoni oti mai kina na turaga ni veimataqali, na turaga ni veitokatoka sa na qai kau mai vei ira na turaga era bosa tiko. Sa na qai mai kau mai vei ira na turaga, cabo mai vei ira na turaga era bosa tiko. Sa na cabo toko vei ira sa na qai tukuni tiko vei ira na ka era bosa, na ka era nanuma me caka sa qai vakacobo toka vei ira. Na gauna sa na cabo oti kina, sa na qai tucake o koya na turaga se o koya na Tui ni Vanua oqo sa na qai vosa. Ena nona

- vosa ya me na tukuna na ka e ratou veivosaki taka o ratou na veivosaki se ko iratou na bosa tiko ena siga koya. Oqo eratou wili tiko vaka TONITNOI. Eratou ni ~~BOUTA~~ TONITONI tiko ena vale ni BOUTA. Io na nodratou lewa sa na qai yaco. Ni sa tau oti na nodratou lewa sa na qai lako e dua na mata vei iratou na i taukei ni mate. Na ka keitou sa nanuma qo. Sa na qai kaya mai o koya na i taukei ni mate, Au sa dua vata kina, Au sa suavata kei na nomudou lewa. Oti qori sa na qai vakayacori vaka kina na vei ka eratou gadreva. Sa ratou na kaya tiko beka na turaga ni vanua sa na Tonitoni tiko me bogi Va. Sa na tabu o ka. Oqo na veika e sa na vakayacori tiko. Na kena tabu taucoko me yacova na bogi va. Ena gauna e bogi va kina, sa na qai tara. E na kena tara ya sa na caka tale e dua na magiti. Dua tale na magiti sa baci mai vakacabo, ni sa vakacabori oti kivei ira sa na qai oti o koya na Tui ni vanua sa na qai lesu tale kivei iratou na QALI vanua. O iratou na QALIVANUA oqo, na veimagiti kece e caka tiko mai eratou na dau wasea. Ratou na wasea tiko kivei ira kece na veiwekani e ratou tiko kece ena leqa koya. Ena sega tale ni dua ena koro me na wasea. Sa tu ga o iratou na wasea na ligani magiti. Sa tu talega o iratou na keli LUA. Ko ira na keli LUA, o ira na i liuliu ni veibulu. Era lewa, kevaka edua e vakasausa e caka ena vanua koya ni se bera na bogi Va ratou na rawa ni solia na ORE. Kena i valavala vei keda vakaviti me ORE. Io na ore oqo ni dua e vaka-sausa kenai balebale go na e tiko na kaukauwa me solia me vakaraitaka kivei ira na wekana ni balebale ni nona

Cont'd. Page 5.

- ORE ya se via soli ka tiko ga ena nodratou oga me kakua ni leqa. Me kakua ni leqa, kevaka e sega ni dua e ORE ena dua na soqo, ya veikeda e soqo lolovira, e vaka e sega ni matau. Sa dodonu ga me rawata e dua. Me tautauvata beka sa toka oqo o au kei iratou na taciqū kei kila tiko ni soqo oqo keitou me dodonu me keitou ORE kina se kevaka keitou sega ni ORE kina sa dodonu me keitou cola magiti i loma, ni sebera na bogi Va. Na neitou cola magiti yani oqo e kenai balebale tiko ni keitou via vukea tiko ga na leqa. Ia kevaka e sega ni dua e cola magiti yani kena i balebale ya keitou sa na saga me keitou ORE. Ni keitou sa saga me keitou ORE ya sa na qai tukuni mai Io dou sa lewa mani na ka dou cakava. Oqo e kenai balebale ni keitou na sosoqoni keitou na laki volia beka mai e vica na kava bisiketā kei na vica na taga raisi. Kevaka sa sega tiko mai na kena mataqali oqo kenai balebale ya keitou sa na vaka tubu lovo. Sa caka tale edua na magiti eitou sa na cakava, ni caka oti oqo sa na qai laki vakacabo vei ira na turaga ni vanua. Ni sa laki vakacabo keitou sa na qai vakasukai mai ena dua na tabua kenai balebale tiko aya ni sa keitou i vakatale mai ni sa donu taucoko ka sa vinaka taucoko na ka keitou cakava. Ni sebera tiko na bogi va o ira na veiwekani era via vakaraitaki ira na nodra kaukauwa ka ra via solia na nodra kaukau me ra vakaraitaki ira ni ra veiwekani voleka tiko kei ka, ka mate io na kenai valavala tiko oqo. Me ra, na ka kecega e tabu me ra vakatara. Na gauna e tara kina ratou sa

-

Count'd. Page 6.

- tukuna sara mai na i taukei ni mate, Io dou sa ORE, DOU qai lewa mai na nomu-dou kani ore. Ratou sa na qai kila me ratou laki nasitua me ratou laki volia mai edua na ka se me ratou vakaloloku, nodratou vakaloloku ya kena i balebale ni ratou ore. Ratou vinakata me ratou cakacaka ena vukuni mate ni wekadratou, sa oti na wekadratou ka voleka dua me ratou cakava kina na levu ni ka ratou rawa ni cakava. Ia me ra raica na veiwekani. Me toso tiko kena i balebale oqori kevaka edua tale na mate me ra kila tiko o iea na dodonu me ra ore, a ya me ra ore. Sa vaka tu koya na kena i vakarau taucoko ni veika e dau vakayacori ena gauna e dau caka kina e dua na mate. Na kenai balebale ga ni ORE me kakua ni yaco koso. Me lako tu ga o ira kece na veiwekani era veivolekati kina ena vakalailai edua e dua na ka me dua e lako mai me mai vakatara. Ia ni ratou sa mai vakatara oqo ratou sa kila tiko ni ratou na ORE. Ratou na veivosaki taka sara na nodratou kani ore, oti sa na lako tale mai e dua na veiwekani ratou vakatara tale na tabu, oti ya ratou se baci ORE. Ena vaka tiko oqo me yacova na bogi va. Ni sa oti na bogi va me qai dua e vakatara e muri ya sa sega ni dokai sa sega ni wili me ratou veiwekani veivolekati kena i balebale ya kevaka o sa liga malumalumu mo kakua sara ga ni cakava e dua na ka. Veitalia sara ga ke dou veiwekani voleka se cava Sa na sega saraga ni o rawa ni cakava kina edua na ka. A ya ni sa yacova na bogi va.

- Kevaka o qai laki cakava tiko yani na nomu loloma e daku-
na ya sa sega ni dokai iko tiko o ira na veiwekani. Sa sega
sara tu ga ni wili ya. Kenai balabale yakevaka edua na ka
o vinakata se dredre vei iko na wekamu se o via vakaraitaki
iko ni ko voleka duadua kina io e dodonu mo vakatara na tabu
koya. Mo rawa ni ko ORE. Ni ko sa ore ya dou sa na qai la-
ki veivosaki vaka veifacini se veitamani beka mo dou qai
cakva kina edua na nomudou ore me vakaraitaki gani dredre
ni veiwekani se dou veivolekati voleka sara ga. Na nomu
dou veiwekani e veivolekati sara ga o koya gona usa dodo-
nu mo cakava kina edua na ka. Oqori walega na veiwekani
e tiko. O koya qai laki cakava tiko na tara ni sa oti na
bogi va mo kila tiko ya ni sa sega ni wili. Sara sega ni
wilika o ira na wekamu sara sega talega ni wilika na turaga
ni vanua, ni sa laki caka tiko ena dua na vanua e sega ni
dodonu me caka kina. Oti oqori sa na qai cabo na kenai
burua, sa na qai tucake o koya na turaga ni vanua se o koya
na Tui ni vanua me vakaraitaka kina, Na nodatou soqo sa na
vakatiko oqo na kenai vakarau. Sa na toni me yacova na bogi
tini. Ena gauna sa yaco kina ha bogi tini oqo sa na baci
dua tale na ORE. Ni sa oti na bogi va sa caka oti na burua
sa caka kina edua, io eda na vakarorogo ga ena vota ni
magiti, na gauna ga ena vota kina na magiti, oti sara na nodra
tou sa cakacaka oti na qali-vanua ena nodratou vota oti na
magiti sa na qai tucake na turaga na Tui ni Vanua me vakara-
itaki na i naki ni soqo. Ni oti oqo sa na ia na TONI me
bogi TINI. Ia sa na tabu tale ga. Sa ra baci ia, na
veiwekani ka veika e vakatabui era na vakatara. Oqo era na

Cont'd. Page 7.

- vakaraitaka tiko kina na nodra veiwekani voleka se na nodra dra voleka. Sa na caka tiko oqo me yacova na bogi tini ni sa oti na bogi tini sa ratou qai lako na i taukei ni mate vica na turaga sa ratou qai laki cakava edua na qoli levu mevaka na yavirau kenai balebale sa na lailai sara na manumanu ena moku eke, sa na vinakati na ka levu kenai bale bale sa na laki vota vakayaduduaya sara ga ko ira na turaga sa qai vota na nodra mataqali ko ira na marama kei ira tale eso na vo ni turaga era sega ni vota. Ni vota na magiti oqo kenai balebale ke dua na kuru kenai balebale kevaka sa qau aya na yala koso se ko ira na cakacaka vaka matanitu. E na nodatou vanua dua na ka era dau nanumi vakalevu tu o ira na cakacaka vaka matanitu. Kevaka sa dua na kuru ika sa na volai toka kina qasenivuli ka, a ya e vakatoka koya. Yadua mevaka tiko beka me lima na kuro na kenai na i vakatawa, o turaga nikoro na kena o koya na matanikoro, se mataniyavusa o ira oqo era na yadua kece ena i votavota era tou na vota mai na dauvota. Kevaka edua sa mai lutu tu kenai balebale sa dua na ka lolovi ra kenai balelabe ya sa rawa ni ratou dre tale mai na kedratou magiti o iratou na dau veivota me mai vota kina o koya oqo. E vinaka cake vei iratou me ratou kua ni kana io me donu ga na i votavota e ratou qarava. Ena gauna sa oti kina sa na qai kacivaki na vei ka taucoko, io o ira kece era sa kacivaki lena ka me ra tabu tiko kina sa dodonu me ra tabu dina tiko kina. Sa na qai lewai mai bogi drau sa na sega sa vakadonui ga na bogi tini.

— Era sa qai cakava na levu ni yau, o ira e dodonu mera lose yaqona sara lose yaqona oqo o ira na dra voleka sara ekeya sa dodonu me ra caka yaqona. Io o ira na kau yaqona mai e dodonu mera toka e caka aya na i tuvatuva ni nodra kawa me ratou na qai rawa ni kau yaqona mai. E sega ni rawa ni dua e tiko ira me qai kau mai me mai lose yaqona. E tabu vei keda. O ira sara ga na toka i cake kei ira na sara ga na dra voleka oqo iratou na losea na yaqona. Veitalia e tokatoka mai vei. Io na Tokatoka mai vei e mai losea yaqona e vakaraitaka tiko na dra. Na dra e ratou mai lose yaqona tiko kina. Mai na koro na Tokatoka mai vei e mai lose yaqona e vakaraitaka tiko na dra e toka vei iratou ratou toka i cake edua beka na tukadratou se na budratou e dra tiko mai ike io o ratou ya ratou na laki kau mai. E sega ni tukuni sa losea ga na yaqona o ka, o ka, o ka e sega ni vakaoqo. Ena vakaraici sara vakavinaka o koya e dra voleka me tiko e cake. O koya e rawa ni losea se tara na yaqona. Ni sa cabo oti kina na magiti, cabo oti sara ga cabo na ka oqo. Se kua ni cabo mada na magiti se caka mada na yaqona vakaturaga. Ni sa caka oti na yaqona vakaturaga o ya sara na gunu o ira na Tui ni vanua, ~~max~~ o ira na tui ni mataqali o ira na dodonu me ra gunu ena gunu koya. Na gunu koya me vakatau sara tiko ga mai vei Matanivanua veitalia se vo toka vakalailai na yaqona sa kaya o matanivanua cobo ya sana cobo. Sana kaya sara yani o koya e qaravi yaqona toka Sa maca vakadua tu na yaqona vakaturaga. A ya sara na cobo kece o ira na tiko ya. E levu beka na osooso sa dodonu meda toso sa totolo tiko mai

- na bogi sa dodonu meda toso. Sa na qai kau ga na yaqona koya me laki tuki tale. Na gunu yaqona e lako tu ga, ena veigauna taucoko. Io na gauna sa bogi tini kina sa oti na bogi tini sa sega na bogi drau, sa na vakadua kece ena bogi tini. Na kece e dau caka se na via caka sa na vakayacori kece ena bogi tini. Sana sega na bogidrau datou sa na yaco vakadua ga ena bogi tini. Io ena bogi tini tou sa na cakava sara ga na veika kece e dodonu me caka vua na wekadatou oqo me qaravi ena na ka kece eda dodonu me da cakava me da cegu kina ena veika veikoya sa mate. Sa da na vakayacora sara ga na levu ni veiqaravi eda na rawata. Oqo me ratou raica, me ratou vakacegu na veika taucoko oqo e vakaraitaki tiko kina ya na Loloma.

Kenai balebale ya ni sa oti na weibuli sa oti na bogi tini ratou sa na vakacegu baleta ni ratou kila ni ra sa ogaoga kece kina na veiwekani. Era ogaoga kece na veimataqali ena ogaoga sa caka tiko oqo me ratou vakacegu kina na wekani mate. Kenai balebale beka ya e wili tiko vaka masu. E vaka tiko na masu ni vanua, era dui solia kece na nodra dui ogaoga, na ogaoga kece era solia mai, ni ra sa dui suka ena gauna sa oti kina na bogi tini sa sega tale ni caka na bogi drau qo me ratou sa na vakacegu. Me ratou kila ni da sa solia kece na ga na noda dui gu na ka kece oqo ena lako vei iratou me ratou kila ni ratou sa vakacegu sa oti na nodratou ogaoga. Ni ra sa dodo liga na veiwekani ena veika kece e tu vei ira. Oqo e vakaraitaka ga e dua na ka sa dodonu me ratou vakacegu.

- Kaya mada ke ratou matavuvale leqa toka beka na kau kauwa ni veiwekani ena sega ni laurai kina na levu ni leqa e tu kivei iratou. Kenai balebale ya sa dodonu me ra vakaukauwa talega o ira na veiwekani era tu yani ena vanua ya me ra solia na nodrai gu. O ira na veiwekani vakayawa era tu yani ena dui matavuvale era na solia na nodra i tavi. Era na solia mai na veimataqali se ra na solia mai na dui Tokatoka oqo e ra na rawa ni vakacegu kina o ira na wekana voleka na mate. Edua na kena i vakaraitaki ke se mate mai ena bogi, ni sa yaco mai ena mataka ni kua koto tu ga kenai balebale sa ra toka ti ga o ira na i taukei ni ogaoga. Kevaka e vica tiko na mataqali era sa na qai kauta mai na i coi ni ti o ira na lewe ni mataqali koya, kei ira na dui Tokatoka. Era na yadua mai se yarua mai na kava biskete vata kei na kena suka kei na kena yaya. Kenai bale bale ya sa dua na cegu levu kivei iratou na wekana voleka na mate ni ra sa kauta mai nai coi ni ti o ira na dui mataqali o ira na dui Tokatoka oqo e vakaraitaka sara tu ga ni ratou sa cegu sara na wekani mate. So e rakau kakana mai ena qai laki oti sara ena bogi tini. So kakana ya ena qai laki oti sara ena bogi tini. Oqo me ratou raica tiko na veiwekani ka ratou na vakacegu kina ni ra sa veivuke tiko yani na vei mataqali na vei Tokatoka. Ena gauna sa na qai laki oti kina na soqo ratou sa na vakacegu na taukei ni mate ni ratou kila ni sega ni dua na lewe ni vanua koya e vakawelewele era sa qarava sara ganna i tavi era dodonu me ra qarava ka sa vakalailai taki kina na veika e ratou dodonu me ratou ogaoga kina na wekani mate. Oqo na leqa er e ratou dodonu me ratou vakacolati kina sa lailai ga baleta

- ni ra sa dodoliga kina o ira kece na veiwekani. Era sa dui solia na nodra i gu yaco vana ti yaco sara vana magiti. Na ka era laki qoliva mai yaco tale mai ena siga e bogi tini kina era liga kaukau tiko ga. Na veika kece ena caka era na dodoliga tiko ga kina na mataqali se na i Tokatoka se veiwekani. Oqo e vakadua tiko ga ena nodra vakabauta me ratou vakacegu i ratou sara vaka vinaka na i taukei ni mate.

- Io vinaka, o ni rawa ni vakamacala mada e nai balebale ni TONI?

± Toni e kenai balebale vei keda raraba Vakarakoroko. E tabu tu kenai balebale vei ira na turaga ni vanua kei ira na marama dina ni ra na TONITONIA tiko. Oqo o ira na qaravi tiko. Na gogaoga vei iratou na taukei ni ogaoga a ya me ratou na qai qaravi iratou tiko. Na kana ena siga levu kana ena yakavi. Eso na ka e dodony me caka ena bogi mevaka na yaqona o iratou ya vakagunuvi tiko. Io na lewe ni koro taucoko ena sega ni dua e rawa ni lako yani me sega ni kauta yani e dua na ka. Ena lako yani edua se rua na turaga rau na kauta tiko yani edua na ka mevaka ni rau kila e caka tiko edua na ka ena bogi. Oqo me ratou vukei tiko ga ena veika taucoko e caka tiko.

- Vakaevei na BOUTA. Na cavakanta? na bouta?

- Na bouta na na kenai balebale ya na vale e qaravi tiko kina na ogaoga ni so mate. Vei keda na bouta ena kena i balebale ya na vanua e qaravi tiko kina na ka kece e tabu.

Cont'd. Page 12.

- Era tiko ko ira na liuliu ni Bouta vei keda na i liuliu ni BOUTA. O ira oqo era keli Iua, era na tara na yagona na mate sai ira talega~~xxx~~ oqo era na lewa talega na soqo. Na vanua me na qai caka kina na bogi va, o ira oqo era na vakatulewa tiko. Kevaka era kay me ORE ko ka sa na Ore, me yacova na bogi tini. Na kena levu ga ni ORE e tukuna sa na vakabau, kaya mada ke daru veidredrevaki ga oqo, ORE. Gona kevaka edaru veiyawaki sara toka edaru qai veitalanoa tiko daru veidredrevaki tiko . E na gauna daru sa ORE kina daru na qai veitalanoa. Daru sa yadua na kava bisikete . So era dau ore vakamatavuvale so ena nodaru lasa sara ga vakataki kedaru, daru veidredrevaki lakolako sa laki rogo levu cake, ni ratou sa rogoca mai na nodaru veidredrevaki e ratou sa na qai kaya mai Ore. Kenai balebale ya o ira sara ga era tiko ena vanua e caka tiko kina koya na veidredrevaki e ra sa na ore. Io o kemudou dou duidui tu, na nomudou matavuvale e duidui. Kena i balebale ya dou sa na cola sara ga vaka taki kemudou. Kevaka e ORE na nomudou matavuvale sa na tukuna o tamamudou sa vinaka na cava me nodatou kani ore. Ia kevaka dou ore vakailala cauravou kenai balebale ya vakaqara saraga vakaikemudou na nomudou kani ORE. Dou na cakava edua ha lovo se dua na ka dou na laki volia mai edua ga na ka dou na rawa ni veivuke kina vana soqo.

Io kevaka e dou via vakasausa toka ga dou na laki volia mai edua beka na kilo na yagona.

- Kenai balebale beka koya ni ORE edua beka na ka sa nakiti tu?

- Io na ka sa nakiti tu. Kaya mada o kemudou, o au o iko kei koya na wekaqu oqo, kedatou veiyawaki toka ia e vakatubu makei, me sivia na veitalanoa, meratou veitalanoa tiko na turaga ni vanua ka ratou Tonitoni tiko ke qai dua tale na makei e tavo mai delana, io sa kena i balebale ya ni ko sa kila tu ni ko sa ore.

O ratou sara ga oqo ratou na vakatauca mai na ore, ka sa dodonu mo qarava. Sega ni ko na qarava ena yalo datuvu tale se na yalo vakawelewele o sa na qarava sara ga ena yalomu dina.

Baleta ni ko sa vakaraitaka tu kenai balebale ya mo na na qarauna. Ni da toka ena dua na so mate ena sega ni laki ia na vakasosa ike se na vakasosa ikeya. Eda sa na veikakanalo sara toka ga. Me na rogo tiko ga i cake na nodratou veivosaki o iratou na kena turaga, oqo na kena dokai. Baleta ni sa tiko talega edua na lawa e vauci keda tiko na lewenivanua ni da na totogi. Io ni da sa totogi kena i balebale ya ni da sa nakita.

- Vakaivei mada malawa ni mate ena gauna e liu, e sega beka na lawa ena gauna e vakayacori tiko kina na ...

- E sega sara. Mai na koro e sega ni dodonu me dua e tutu ga e laki keli lua. Sa ra tu ga mai liu, mai liu, o ira ga na kena kawa era qarava tiko ga na nodrai tavi. Na Tonitoni au kaya tiko ya e lako tiko ga. E sega ni dua na kena veisau. Kevaka ga e ratou tosoa mai na turaga ni vanua me bogi va ga me qai cake na kena magiti.

- Ko iratou beka na kelia na qara sa i ratou sara beka ga ratou na tara na yagoni mate e ratou na lewa tale toka ga?
- Io eratou na tara kece. Nodratou, o ratou na lako ga mai mai vakarautaka na kisi. Ena valavala vakavanua sara e liu ena gauna oqo eda sa mai biuta. Ena gauna oqo eda sa mai vaka kato. Io na kena i tovo mai liu sara e ra dau sole ga. Edau biu ga ira na ibe levu. Ena gauna era sa dau sole kina era sa na qai sole vana ibe levu koya toka ira sega tale ni dua na ka me biu kina. Ni ra sa sole sara ga oqo era sa vakadua sara ga e na nodrai bulubulu. Ni ra sa yaco ga yani ena i bulubulu sara bulu sara. Sega tale ni dua na ka e caka. Mevaka se sega kina na kato.

- Io eso beka na vanua era dau biu tu beka ga ena qarase..?

- Io e liu eso na gauna e tiko kina e so na mataqali qara, ena i tukutuku raraba ni dua na vanua kenai balebale e rawa ni tiko kina. Oqo ena gauna ni veikanikani, o ira era vuku cake era dau solia eso na i vakasala me ra laki kina eso edua na i lala levu me ra laki ~~mevaka~~ moku kina. Eso e ra na kaya medatou lako ki wai dou lako sobu ena gaunisala oqo. Io ena nodra biu sobu nai matai ga ni tamata e biu sobu sa na moku sara tiko ga. Oqo era sa na qai biutu ki wai. Na i wiliwili ni levu na tamata era lako yani era sa moku. Moku tiko me mate. Io eso ni ra sa kaukauwa era sa qai dro. Sa ra qai vakaqara eso na qara me ra laki bini tu kina. Sa qai yacana tu vei keda ena gauna nikua ena gauna eda sa bula mai kina na QARA-SUI. Aya baleta ni sui ni tamata era sa bini tu kina. Koya gona baleta ni sa sinai tu ga kina na sui ni tamata. Eso era dau kaya tou laki raica na qarase

- Sui maika. Ni da sa lako yani eda sa raica ga na sui ni tamata, na qavokavoka ni tamata. Koya gona au sa qai vakadinadina taka kina ni so era biu na qara eso era lawaki taki me ra biu eha so na qara. Io ni sebera ni ra biu yani ko ira oqo ena qara sa laki biu rawa tiko eso na lewenivanua ena lomani qara. Ni ra sa na qai lako mai na vulagi sa na qai tukuni vei ira me ra na tukuci sobu ena lomani qara ena vanua oqo sa waraki ira tiko mai kina na nodra waqa. O ira na yalo levu sa na qai laki macala e keya. Io ena nodra tukuci sobu ya na waqa sa tu tani era sa mate na vulagi. Oqo sara mate koso tu ga ena qarasui koya. Mevaka beka na levu ni nodra vakasama, da kaya ni ra sa rarama mai me ra lawaki taki kina o ira na mataivalu era cabe yani laki viavia levu beka se, sara qai~~xxx~~ caka tale vei ira na ka oqo

- Edua na tikina au via taroga lesu tale o ira na yagoni mate era mate ga vakavinaka i liu eso beka na i wali se so beka na ka e biu e yagodra me vukea toka mada ga na yagodra ni bera ni ra laki buli?

- Au dau rogoca e liu ninacakacaka vakaviti sa tu vei keda oqo na cakacaka ni liga me vaka na Masi. Na masi ya eda qai bula mai sa tu. Oqo na ka era vakasamataka e liu me ra cakava. Eso na MASI KUVUI na mataqali masi oqo edau damu no. So na mataqali masi oqo era dau curucuru tu kina o ira mera maroroi. Mevaka beka me da raica eso na koro makawa ena noda vanua e tu kina eso na ka oqo. E tukuni ni ra maroroi cake mai vei ira era biu ena qara se ko ira era bulu.

- E sega ni dua beka na ka mevaka na i wali me ra wali kin?

- Eso kevaka e ra turaga toka eso era dau buluta ena yasi. Eso era dau lumuta ena rerega oqo eso na veika e vakayagataki. Ni sa berabera tiko na gauna me ra laki buluta kina ka sa ca tiko mai na yagona oqo na ka era dau walia ena yagoni mate. Eso era dau walia ena vuanidilo so era dau vakawaiwai ga ena rerega. Oqo eso na mataqali waiwai era dau vakayagataka tu.

- Oi kenai balebale era sa na soloa na yasi era qai vaka miraka e yagona. Na rerega oqo na kau boilevu kakauwa.

- Balebale beka ni dau wali ena rerega kenai balebale ya ni ra dau cakava na waiwai ni dilo ena gauna e liu, me caka vata ga eso na wai ni moline kakua ni lulutu. Kena i balebale ya ena gauna ga era vakayagataka kina na yasi sa na kabi. Me kakua ni lulutu tale eso na yasi. Me kakua tale ni lulutu ni na vakarauti koya ga. Na vanua ga sa toka kina eso me kabi tiko.

- Ya na vuanidilo me k tuki ka wali kina.

- Io me tuki ka wali kina.

- Na tikina au via taroga tiko aya, eso na vanua ena so na gauna edau lesu tale mai na yalo ni mate. Na cava beka na vuni ka oqo?

- Me ra bula tale mai se..?

- Io. Me dau laurai votu sara tu ga na tamata sa mate.

- Ni qai laurai tale mai ena via macala na vuni nona lako cake tale mai, eso era kaya ni sega ni dodonu me mate sa mate. Eso era kaya ko ira ni se bera ni sa vou tu ga na yago sa mate. Oqo na veivakasama edau tu ena gauna e liu. Ni da dau raica na mataqali ka vakaoqo eda dau vakatoka me tevororo.

- Mevaka eso na yalewa kevaka era sucu, mate na tinani gone ka bula na gone. Ni sa mate na ~~gana~~ tinani gone era dau biuta vua na sobo ni vudi na kenai balebale ya se na kenai naki ya beka ena gauna eliu me kakua ni lakova tale mai kina na gone. Baleta ni luvena tiko ga ya ena nodra vakasama na gauna eliu.
- Kenai balebale mevaka na vkasama ni dau lako mai na yalo ena gauna e liu ena gauna oqo se tauri tiko ga?
- Io se tauri tiko ga. Baleta na veika eso era dau cakava mai eliu e sega ni oti e se tiko ga. kevaka sa vakasucu edua na marama qai mate kevaka e sega ni dodonu me mate. Edua na vakasama ena gauna eliu era kaumai edua na vuani weleti me na mai bulu vata kei koya na mate, na vakasama e tiko kina ena gauna sa laki keli mai kina na weleti oqori ena mai leqa o koya na tamata vakadraudrau se o koya e sova yaqona. Na i naki ni biu na weleti oqori aya ena gauna ga e kacabote kina sa na mate o koya e vakamatea na marama koya.
- Kevaka e dina?
- Io kevaka e dina. Au se sega mada ni raica edua a diha. Au sa raica oti na kenai cakacaka. Edua sa qai caka oti ga oqo vua edua na goneyalewa ni lekeba sa qai mate wale toka ga oqo.
- Edua tale ga na tikina au via taroga tale ga, vakacava kevaka sa laurai vakawasoma maiena lomani vale ya na yalona? Na cava ratou na rawa ni vakayacora na lewenimatavuvale?
- Eso era dau lako i nai bulubulu me ra laki vosa. Raica o iko sa mate kei tou sa sega ni vinakata tale mo lako yani mo laki vakasagai ira tiko na gone, io kevaka o na lako yani keitou na mai coka keitou na mai coka na nomui bulubulu.

- Na kena i balebale ni laucoka na nomu i bulubulu me kua tale ni lako yani.
- Oi, ni sa lako mai na wekani mate o ratou na mai vosa ena i bulubulu mevaka safa ga era vosa tiko vua na tamata bula
- Io vaka saraga era vosa tiko kivua na tamata dina, tamata bula. Sa ra laki tiko vakaca na gone, keitou sa tiko vakaca talega. Keitou sa madua talega veira na veiwekani o ira na lewenivanua ena nomu laurai voli. Na veivanua kecega o laurai voli kina. Ni keitou yadra caka rogo mai ena dua na yasani vanua ni ko laurai kina. Keitou vakabauta o sa baci laurai tale tiko yani vale. Oqo keitou sa mai kerei iko mo kakua ni lako tale yani. Kevaka ko lako tale yani keitou sa mai coka na nomui bulubulu.
- Me lako me lau coka ya sa kenai vakaraitaki tiko ni sa..
- Kenai vakaraitaki tiko ya me oti vakadua na nona lako ya yani. KEVAKA e lako tale yani kenai balebale ya e sega ni bau muria na vosa nodra na luvena. Eso au vakabauta eliu ni lako i lau coka ga na i bulubulu sa oti. Oti sara vaka dua na kena laurai na yalo.
- Ena gauna oqo
- Ena gauna oqo era se vosataki tikoga . So era vosataki ga vakaoqori sa oti. Io e sega ni macala se sa dau mana toka ga na ka oqo ena gauna oqo se. Eso ena gauna oqo e vakayaco ra tiko. Ni laurai ga era sa lako sa ra ga ena i bulubulu era lako i vosa vua. Sa vakamadua o sa mate ga o sa baci mai laurai tiko. Keitou sa mai madua ena ka ko cakava tiko.

- Oqogera na laki vosa taka nai bulubublu. Eso e dau vosataki era lako tiko ga mai. Sara na qai tukuna me laki laucoka. Ni sa laki vosataki ena i karua ni gauna sa na qai laki laucoka. Laucoka ya me vakaraitaki vua ni sa sega ni talei taki o koya mai vale. Io ena kena laucoka koya ena laucoka sara tu ga na delani bulubulu. Io o koya na yalo ena gauna sa laucoka kina na nonai bulubulu e sa na kila o koya ni sa sega ni vinakati me lako tiko yani i vale. Io na i valavala oqo au sega ni kila mada baleta ni so era vosataki ga sa oti io eso era na laucoka sara me na qai oti.

- Vakalekaleka sara au via taroga na i tautauri ni tabua. Vei koya e vakacabo yani kivua na matanivanua, mai vua na matanivanua kivua na tui, mai vua na tui kivua na matanivanua.

- Na i tautauri se na i vosavosa?

- Na kenai tautauri mada au via kila . Na vanua ga eda da sa taura rawa se tiko na kenai tautauri.

- Na tabua e tiko na kenai qaraqara na wa e tiko e ligada. O ya na i naki ni tabua kivei keda. Eso na i qaraqara. Ke tiko beka ka ni marau me na qara ena vanua lailai. Ka ni rarawa aya me na qara mai na matana levu se na muana levu. Ia e sega ga ni matataka sara tiko vei au na muani tabua ruarua oqo e tiko na ka rautukuna tiko. Me kena i qaraqara. O ira era kila era na vakayagataka na muana dodonu. Io o i ra e ra sega ni kila era taura ga e ra sa ia yani. Io ena gauna ni kua sa sega na kena muana e liu rawa ga mai. Eso

- era vosatakina mai na tabua ena gauna ni kua era taura tiko mai na ka makawa. Na qaraqara au sa sega ni taura vinaka io na wae matata tiko ga vei au. Io na wa kevaka o sa taura tiko edua na kamunaga, na vatu e vakabibi ni veiwekani. Vakabibi ni dra. Io eso na kena wa. Na wa na wa na wa ni veiwekani. Io ena gauna oqo sa tikotiko yadudua sara na vatu na vatu ni vanua na i vakabibi ni noda i tovo. Me dei tu. Io ena gauna ni kua na wa. Na wa na wa kenai balebale ya na wa ni veiwekani. Me da tiko vakavanua meda veirokorokovi.

- O koya me vesu mai ena muana lailai kina na muana levu.
- Io, mai na muana lailai kina muana levu. Kenai balebale ya e vesuki ira sara tiko ga na veiwekani.
- Edua na tikina au vakaraitaka tiko e liu baleta tiko na muana lailai kei na muana levu....
- Au kaya na muana lailai le vakaraitaka tiko na vinaka.
- Ni dau caka edua na soqo ka kevaka edau vakaraitaki na muana lailai.

* Era veigolea yaki ga . Era sa kila tiko ga. Kevaka e s soqo vinaka ena soqo ni marau e na liu yani na yasana lailai Oqo era na kila toka mai o ira na kila na i vukivuki ni tabua. Kevaka e soqo ca e na liu toka yahi na muana levu.

- Ya e vakakina mai vei koya e cabo i yau vei koya e tara-
-Io mai veikoya e vakacabora na yau vei koya e tara na i yau.

- Ia ni sa vakacabori na i yau na yacava me takava o koya ena gauna taucoko oqo?

- Kevaka e soqo ni marau se soqo ni mate e ratou na lako yani me ratou na laki biuta kevaka ratou na rawa ni vaka-

+ cabora. Ratou na kauta tiko yani o iratou edua na kani REGUREGU. Oqo na ka ratou na vakacavuta. Oqo na nodratou kani REGUREGU na wekamudou keitou lako tiko mai ena so mate e cake tiko oqo. Ena nomudou rarawa na veika kece e tau tu vei kemudou ena na nomudou rarawa keitou okati tale tiko ga kina . Ena dela ni nomudou loloma me ketou okati tale tiko ga kina. Oqo edua na batina me neitou kani reguregu vei ko koya sa mai mate. Oqo na veika eratou na mai kaya.

- Oi kena i balebale oqori e vakaraitaki ga ni ka e kau ena mate se na i reguregu.

- Kevaka e tiko eso na i yau, era sa na lako vata tiko. Eso na ibe se dua na i davodavo. Oqo sa na okati ga me nodratou i reguregu. Io ena g~~s~~una ga e sa na qai tini kina sa na qai kay o koya e tiko ga oqo edua na nona i davodavo mevaka eda dau cakava tu.

- Io, kivei koya e vakacabora tiko na i yau, ena rairai ma~~e~~opo tiko beka vei koya ni sa vakacabora na nonai yau me k~~a~~kua ni tukutuku na vakalevu na nona i yau.

- Me tukuna ni ka lailai taucoko ga. Me kaya tiko oqo edua na batina lailai. Dua na i davodavo lailai loqo. Me vakaraitaki tiko ni neitou rarawa. Vua na buinigone se kivua na tui ni mataqali. Na batina lailai e kau tiko mai oqo e kau tiko mai ena delani rarawa me tou okati vata ena rarawa bibi oqo.

- Io ena gauna sa na qai laki bale mai kina vei iratou mai sau ya sa na qai vakalevulevui-

- Io sa na qai vakalevulevui. Taura mada na kamunaga. Kamunaga levu. Kamunaga ni veidokai. Kamunaga ni dra. Na i yau ka tu, nai yau levu. Na kakecega sa levu. Io ni sa

- lako yani e lailai ni sa lesu mai sa levu. Se kevaka e tiko yani kina na tabua sa na dodonu me na vakatale taki mai. Kevaka ratou raica ni lakolako vinaka sa dodonu me na vakatale taki mai. Na tabua kece e lako yani sa dodonu me na tiko na kenai vakatale.

- Aya e wili tiko vaka diriki e?

- Io, aya e wili tiko vaka diriki. Na ka kece ga e kau yani ena tiko na kenai vakatale. Me na vakatalei mai kina na ka levu e kau yani. Oqo esa na mokuta sara tu ga na vei ka lelevu e kau yani. Oqo na i vakavivinaka se i vakatale. Sega ni dua na kenai valavala me tukuni mai kina ni sa na tu vakawawa, vakavo ga ke ogaoga tu vakawawa. Sa na qai tukuni mai na ogaoga me baleta na turaga oqo sa na qai vakayacori vakamalua toka. Ni sa na oti kina era sa na qai veitalanoa ena ganna ena sa na vakayacori kina.

- Au dau vakalewa toka vakalevu nai tautauri ni tabua au dau kaya ga na vanua sa qara rawa yani se tu na kenai naki.

- E tu na kenai naki ni yasani tabua ruarua. Sa sega ga ni macala vei au a cava e vinaka a cava e ca. Au na-numan tikoga na vanua sa dakala tu a ya na vanua ca. Na vanua lailai a ya na vanua vinaka. Eso era kila na i uluulu ni tabua. Eso era sa laki rerevale toka ga na tara. Era ~~ni~~ sega ni viakila tale nai vukivuki se cava tale mai ga.

- Io e vakacava na kena i tautauri. Ni liga cava ga e rawa ni tara na wa ni tabua sa na taura na wa ni tabua se tiko beka na kena i tautauri?

- Ena gauna sa vakacabo oti kina sa tu o koya na matanivanu a, me laki taura mai. Ni sa taura mai ena mai solia vua na Tui. Ena solia vakaroko sara. Sa na qai ciqoma na Tui,

- sa na qai solia tale na tui kivua na matanivanua. O koya na matanivanua sa na qai tukuna na i naki dina ni nomudou lako mai o koya e kenai naki dina ni sega ni dau vakabalavu taki na kenai cavuti. Kevaka e vakabalavu taka na tuberi se nai vakacabori ni yau e levu na ka e dodonu me kakua ni tukuna me na qai laki tukuna mai ko matanivanua sa na kaya o koya. Oqo ena vakavuna na leqa. Oqo na ka era dau leqa kina eso na matanivanua baleta ni sa laki tukuni oti mai na ka e dodonu me na kaya. O koya na matanivanua me na tiko ga ena nana dodonu kei na ka e dodonu me na kaya . O koya ga na tui me na vakalekaleka taka na nona vosa.

- A cava na kena i cavucavuti tiko kina kivei matanivanua. Oqo me vakatonaki kina..?

- Io, me vakatonaki kina. Io vei keda me vakabibi taka na vo-sa ni kamunaga. Io o koya na Tui e kaciva. Ena kaya , Au kaciva mada ga na kamunaga, kevaka sa vakacabori oti mai ena ciqoma. A ya na kena duidui.

- Ena so na vanua au dau raica kina ni toka ga mai na matanivanua mai cake kei na Tui, ka ratou cakava tiko ga na ~~tikex~~ kani tabua o iratou na tiko mai ira.

- Segala e cala tiko ena noda i tavi vakavanua oqori. O matanivanua veitalia sara ni dabe sara tiko mai cake ena dodonu ga me na lako sobu mai me mai kauta cake kivei tui ni vanua ka laki solia kina. Kevaka e mai kau tiko sa dodonu ga me dua tiko na matanivanua o koya na matanivanua oqo ena mai taura. Kevaka edua ga na lewenivanua ga e mai taura aya sa cala tiko. O iratou ga na kawa ni matanivanua e ~~rat~~ & ratou dodonu ga me ratou mai taura. Ko ira na sega ni

- kila era na kaya ni rawa ni kauta cake ga yahi edua. Io vei ira na kila era na kaya me na kauta cake ga yani o koya na kawa vakamatanivanua. Me kakaua ni ratou vaka mamada taka tiko na nodratou i tutu. Kevaka ratou sa solia tiko kena i balebale ya ni ratou sa vakamamada taka tiko na nodratou i tutu vakamatanivanua.
- Edua na tikina au dau raica toka ni dau vakacabori vata na tabua kei na yaqona. Edau sa i vakaraitaki tale beka ga ni yaqona na tabua kei na yau taucoko ya. Mevaka beka na yaqona me nodratou sevusevu toka beka se na qai dua ga na gauna e vakaraitaki kina.
- Sega. Na yaqona ratou kauta mai me nodratou i sevusevu aya me sevusevu ga. E ratou na vakacabora tiko ga na nodratou i sevusevu ni nodratou lakolako, oqo na i sevusevu ni kamunaga, na i sevusevu ya e vakaraitaka tiko ni ratou sa yaco bera tiko mai.

FINISHED